

ПСИХОЛОГІЯ ДІЯЛЬНОСТІ В ОСОБЛИВИХ УМОВАХ

УДК 159.923 (045)

DOI <https://doi.org/10.32840/2663-6026.2020.2.29>**О. М. Дячкова**

кандидат педагогічних наук,
викладач кафедри психології діяльності в особливих умовах
Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля
Національного університету цивільного захисту України

ЗАЛЕЖНІСТЬ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ В ОСОБЛИВИХ УМОВАХ ВІД СТРУКТУРИ ОСОБИСТОСТІ ФАХІВЦЯ

Дані теоретичного аналізу умов і змісту роботи фахівців ризикованих професій свідчать, що потенційна загроза життю і здоров'ю, високий рівень персональної відповідальності, тривалі надмірні фізичні і психологічні навантаження, пов'язані з порядком життя людей, вимагають від них особливої комбінації особистісних конструктів і психологічних якостей.

З-поміж компонентів придатності фахівця до професійної діяльності в особливих умовах виокремлено такі: високий рівень загального інтелекту та особистісної стабільності; відсутність напруги, тривожності та симптомів психопатологій; стала система мотивації, розвинуті загальні та спеціальні індивідуальні здібності, навички, досвід і навченість фахівця. Структура особистості – це більш персоналізована характеристика фахівця, що складається з системи мотивації, стосунків і тенденцій особистості, які можуть бути зумовлені соціально чи біологічно або ж підпорядковуватись індивідуальним особливостям психічних процесів. Підкреслено роль темпераменту як сукупності вроджених властивостей, спрямованості особистості, а також здібностей під час оцінки ефективності діяльності фахівця в особливих умовах.

Ефективність виконання професійних обов'язків корелює не лише з рівнем загальної та спеціальної підготовки фахівця, а й з низкою неспецифічних психофізіологічних властивостей. Серед них вирізняються такі особистісні конструкти: індивідуально-психологічні особливості, ціннісно-мотиваційна сфера, нервова система, психічні процеси і моторні функції тощо. Ці та інші якості значною мірою впливають, зокрема, на оволодіння фахівцем професійно необхідними навичками і ефективність працездатності загалом, тому прогнозувати ефективність діяльності в особливих умовах варто лише з урахуванням усього комплексу психологічних характеристик фахівця. Проведений аналіз зв'язків і залежностей структури особистості та ефективності професійної діяльності фахівця в особливих умовах відкриває нові перспективи подальшого дослідження проблеми професійної підготовки фахівця означеної сфери.

Ключові слова: ризикована професія, психічний стан, характер, темперамент, здібності.

Постановка проблеми. В умовах інтенсивного технологічного прогресу, зростання чисельності небезпечних об'єктів та ускладнення вимог до особистості фахівця, підвищення рівня його особистості відповідальності та при цьому подекуди небезпечності обов'язків професійної діяльності закономірно виникає науково-практична потреба визначення структури особистості фахівців небезпечних професій та виокремлення психологічних особливостей, що корелюють з показниками ефективності професійної діяльності. Нині наукові розвідки у царині забезпечення ефективною діяльністю фахівців, які здійснюють діяльність в особливих, надзвичайних умовах, емпіричні дослідження й імплементація психологічних методів і заходів означеного спрямування, належать до низки важ-

ливих наукових проблем і обґрунтовані потребою в різнобічному врахуванні особистісних конструктів і можливостей фахівця та умовами його професійної діяльності.

На фахівців ризикованих професій діє низка специфічних чинників, кожен з яких відображається на діяльності і поведінці особистості. Діяльність в особливих умовах має низку загальних закономірностей, з-поміж яких науковці виокремлюють такі [1]:

– під час роботи в екстремальних умовах відслідковується три види психічного навантаження: емоційного, неемоційного та змішаного. Емоційна напруга породжується дією емоціогенних чинників, що своєю чергою провокують відчуття страху, тривоги, ризику та інше. Неемоційна напруга

зумовлена підвищеними вимогами до активізації інтелектуальних ресурсів і рухового апарату. Змішане емоційне напруження виникає внаслідок емоційного складника в загальній структурі навантаження, яке властиве усім видам діяльності в особливих умовах;

- емоційні умови професійної діяльності провокують амплітуду показників працездатності фахівця, у деяких випадках аж до втрати професійних навичок;

- амплітуда показників працездатності корелює з індивідуальними властивостями особистості, зокрема, типом нервової системи;

- емоційна резистентність і адаптивність до професійної діяльності підвищується, якщо фахівець має попередню підготовку до впливу особливостей професії. І навпаки, в особливих умовах професійної діяльності у фахівця напружуються звички, які допомагають протистояти надпотужним емоційним впливам;

- важлива роль під час роботи в особливих умовах відводиться моральним, вольовим якостям та іншим особистісним конструктам фахівця.

Тож першоджерелами ефективності професійної діяльності фахівця в особливих умовах є індивідуальні особистісні особливості та психологічні чинники їх формування [2]. У зв'язку з цим набуває актуальності вивчення механізмів їх залежності з урахуванням специфіки процесу виконання професійних обов'язків під впливом професійно-психологічного тиску. Своєю чергою від детальної розробки структури особистості відповідно до показників ефективності їхньої діяльності залежить дієвість системи добору фахівців небезпечних професій, що визначає актуальність обраної проблематики для наукового аналізу.

Можливість послуговуватись розмаїттям новітніх технологій та результатів досягнень науки і техніки дозволяє послабити увагу до технічного забезпечення професійної діяльності й зосередитись на доборі та професійній підготовці фахівців для підвищення показників ефективності їх діяльності. Сучасний розвиток суспільства і ключові тенденції відводять провідну роль фізичному, психологічному, соціальному і духовному розвитку особистості фахівця, підвищують його значимість у процесі індивідуального професійного становлення зокрема та підвищенні ефективності діяльності загалом. Г. Суходольський та А. Маркова, як представники психологічного підходу у сфері ефективності діяльності, наголошують на виключній значущості не лише об'єктивних, а й суб'єктивних показників праці як критеріїв для її оцінки. Таким чином, система оцінки ефективності діяльності провадиться у двох напрямках: зовнішні (об'єктивні) показники та внутрішні (суб'єктивні). З-поміж зовнішніх критеріїв, що орієнтовані на оцінку результативності виконання професійних обов'язків,

вирізняють продуктивність, трудомісткість, якість. Серед внутрішніх критеріїв, що мають психологічну забарвленість, виокремлено: зацікавленість фахівця у професійній діяльності, задоволеність процесом праці, офіційний статус (як формальний, так і неформальний, що досягнений людиною у процесі праці), рівень домагань, рівень самооцінки, суб'єктивна ціна праці (почуття внутрішньої рівноваги між витраченими фізичними та психологічними ресурсами та результатами професійної діяльності), рівень активності психічних функцій і процесів, які створюють умови для досягнення бажаних результатів [3]. Науковиця В. Чікер трактує поняття «ефективність» як комплексну характеристику професійної діяльності, що може бути виражена в кількісно-якісних показниках, але є обов'язково детермінованою інтегральними властивостями фахівця як особистості [4]. Сучасний психологічний аналіз ефективності професійної діяльності фахівця в особливих умовах закономірно здійснюється через встановлення співвідношень між мотиваційною й операційною сферою особистості, які відображаються не лише у її психофізичному стані, а й у результатах здійсненої діяльності [5].

Отже, наявні наукові підходи зводять показники ефективності професійної діяльності до аналізу її критеріїв і встановлення зв'язків з особистісними конструктами фахівця. На наш погляд, актуальним є узагальнення сукупності психічних процесів, властивостей і станів особистості та встановлення їх кореляційного впливу на перебіг і подолання особливих, надзвичайних ситуацій професійної діяльності.

Мета статті полягає в теоретичному аналізі і висвітленні зв'язків та залежностей структури особистості з ефективністю професійної діяльності фахівця в особливих умовах.

Виклад основного матеріалу. Загальною ознакою відповідності фахівця його професійній діяльності є його ефективність і задоволеність обраною професією. Зазвичай фахівець зазнає домінування сприятливих функціональних станів під час виконання професійних обов'язків (наприклад, внутрішня мобілізованість, бадьорість, гарне самопочуття, позитивний емоційний фон і відчуття комфорту під час взаємодії з предметним середовищем і соціальним оточенням) [6].

Психолог Є. Клімов у наукових доробках узагальнює п'ятірку структурних компонентів придатності фахівця до професійної діяльності [7]:

- громадянські якості – ставлення до суспільства, активна громадська позиція, моральний образ;

- ставлення до праці, до професії, наявність інтересу, зацікавленості й схильностей до конкретної сфери діяльності;

- загальний рівень дієздатності, що складається з фізичної і розумової, оскільки діяльність

в особливих умовах потребує спроможності витримувати підвищений рівень психічного навантаження;

- загальні, спеціальні індивідуальні здібності (професійна діяльність в особливих умовах більшою мірою потребує розвитку спеціальних здібностей з метою мінімізації ризиків під час ухвалення рішення);

- навички, досвід, навченість – саме вони визначають здатність адаптуватись до умов і спрогнозувати розвиток подій.

Отже, професійна придатність, забезпечуючи ефективне виконання конкретних професійних обов'язків, може бути визначена як сукупність індивідуальних особливостей особистості, що визначають рівень успішності оволодіння певним видом праці і ефективність її виконання. Окрім цього, поняття професійної придатності можна аналізувати з погляду системи вже наявних, сформованих і зв'язаних між собою професійних, психологічних якостей суб'єкта професійної діяльності. В зв'язку з цим виникає потреба визначити структуру особистості фахівця, що забезпечує ефективність професійної діяльності в особливих, екстремальних чи надзвичайних умовах. Особливість означеного виду діяльності полягає в підвищеному рівні психологічного і фізіологічного стресу [8]. Окрема роль відводиться копінг-стратегіям і ресурсам фахівців під час діяльності в особливих умовах [9].

Трактуючи поняття «особистість», варто наголосити, що в психологічній науці воно є базовим. Є безліч визначень і підходів до пояснення цього терміну, однак визнаними, хоч і відмінними з погляду аспектів особистісної проблематики, є наступні. Б. Ананьєв пояснює особистість як суб'єкт праці, пізнання і спілкування. Соціолог І. Кон визначає особистість як специфічну сукупність та інтеграцію різних соціальних ролей. О. Ковальов пропонує розуміти під поняттям особистості свідомого індивіда, який займає певне місце в суспільному осередку і виконує певну суспільну роль. Науковець у структурі особистості вирізняє такі конструкти: темперамент (як сукупність вроджених властивостей), спрямованість (як система потреб, ідеалів та інтересів), здібності (як сукупність інтелектуальних, вольових і емоційних властивостей) [10].

Автор теорії стосунків В. Мясіщев цілісність особистості характеризує через спрямованість, рівень розвитку, структуру особистості і динаміку нервово-психологічної реактивності (темперамент). Структура особистості – це більш персоналізована характеристика фахівця, що складається з системи мотивації, стосунків і тенденцій особистості. Один із засновників авіаційної психології К. Платонов пояснює особистість як динамічну систему, тобто таку, що розвивається у часі,

змінює склад структурних елементів і зв'язки між ними, за умови збереження функцій. Науковець виокремлює в структурі особистості фахівця наступні рівні: соціально-зумовлені особливості (спрямованість, моральні якості тощо), біологічно зумовлені особливості (темперамент, здібності, потреби, інстинкти), досвід (як об'єм і сукупність знань, вмінь, навичок і звичок), індивідуальні особливості психічних процесів [11].

Засновник психологічної школи Б. Ананьєв наголошує на наступному складі структури особистості: певний комплекс властивостей індивіда, що корелюють між собою (вікові, статеві, конституційні, нейродинамічні, біохімічні тощо); динаміка психофізіологічних функцій і структура органічних потреб, де найвища інтеграція індивідуальних властивостей інтегрована у темперамент і задатки; статус у суспільстві і соціальні ролі; система мотивації поведінки і комплекс ціннісних орієнтацій; структура і динаміка міжособистісних стосунків. На думку науковця, інтеграція особистісних властивостей відображається в характері фахівця і його схильностях, а структура особистості формується у процесі індивідуально-психологічного розвитку, який відбувається у трьох площинах: онтогенетична еволюція психофізіологічних функцій; становлення діяльності й історія розвитку індивіда як суб'єкта праці, пізнання і спілкування; життєвий шлях людини (історія становлення особистості) [12].

У науковому доробку О. Калюжний вказує на одночасне існування в теорії Б. Ананьєва принципи побудови структури особистості: субординаційний, за якого більш складні і більш загальні соціальні властивості особистості підкорюють елементарніші і спеціальні соціальні та психофізіологічні властивості; координаційний, за якого взаємодія відбувається на паритетній основі, припускаючи певну міру свободи для корелюючих властивостей за її відносною автономності [13].

На думку О. Леонтьєва, особистість і її структура визначаються і характеризуються ієрархічним відношенням діяльності. За змістом діяльності слідує співвідношення конкретних мотивів. Головне, на думку вченого, співвідношення сенсоутворюючих і стимулюючих мотивів. Загально визнаним нині є твердження, що навіть у професіях, що мають особливі вимоги до фахівців (можемо висловити припущення, що це є передумовою виокремлення поняття діяльності в особливих умовах) – це фахівці сфери цивільного захисту, військовослужбовці, працівники правоохоронних органів, працівники швидкої і невідкладної медичної допомоги тощо, професійно значущі якості визначають лише половину успішного оволодіння професією і процесу становлення як професіонала. Решта підпорядковується мотиваційно-ціннісній сфері фахівця. Тому прогнозувати ефективність діяльності в особливих умовах

варто лише з урахуванням усього комплексу психологічних характеристик фахівця – його професійно важливих якостей, індивідуальних особливостей, системи мотивації тощо [11].

Ситуація, в якій перебуває особистість, значною мірою впливає на її психологічні особливості, процеси, стан, навіть певною мірою здатна змінити її психічні властивості і формувати психічні утворення, інколи навіть без повторення власних змістовних характеристик. Так відбувається переосмислення власного життя, переоцінка цінностей та ідей у результаті складних, надзвичайних чи екстремальних ситуацій [14]. Для дослідження особистості найбільше значення мають психічні властивості. Деякі з них проаналізовано більш ретельно.

Більшість учених визнає, що темперамент – це біологічне підґрунтя, на якому формується особистість як соціальна істота, а властивості особистості, що зумовлені темпераментом, належать до найбільш стійких. Психолог Б. Теплов визначає темперамент як властиву для конкретної людини сукупність психічних особливостей, пов'язаних з емоційною збудливістю, тобто швидкістю виникнення почуттів і їх силою. Отже, темперамент володіє двома складниками: активністю та емоційністю [3].

Науковий доробок І. Павлова сформував у психологічній царині уявлення про темперамент як властивість особистості, зумовлену вродженими характеристиками індивіда. Наприклад, Б. Ананьєв вважає, що основні властивості індивіда як класичного представника людини розумної відображаються не лише в задатках, а й у темпераменті. Ефективність професійної діяльності фахівців зі слабкою нервовою системою знижується в умовах напруженої і відповідальної діяльності. Особливі умови праці, що супроводжують професійну діяльність, ефективніше долаються фахівцями з сильною нервовою системою і рухливістю нервових процесів. Зокрема, професор Є. Ільїн успішність діяльності фахівця визначає їх схильністю до ризику, що виражена більшою мірою у особистості з сильною нервовою системою і низьким рівнем тривожності [15].

Поняття характеру у психології позначає сукупність стійких індивідуальних особливостей особистості, що поєднуються і знаходять відображення в діяльності і спілкуванні, зумовлюючи типові для неї способи поведінки [16]. Провідна особливість характеру як психічного феномену полягає в тому, що він завжди знаходить відображення у діяльності й людей. Характер особистості формується після народження і зазнає трансформацій протягом всього життя. Формування характеру пов'язане з думками, почуттями і домаганнями, тому поступово, залежно від того, як формується певний уклад життя фахівця, формується і його характер [14].

Отже, умови і/або стиль життя, суспільні умови і специфічні життєві обставини відіграють вирішальну

роль у формуванні характеру. Безпосереднє формування характеру за типом власних особливостей і рівнем розвитку відбувається по-різному. Вітчизняна психологічна література переважно висвітлює два підходи: перший вбачає тісний зв'язок усіх якостей характеру з психічними процесами, що зумовлює їх поділ на вольові, емоційні, інтелектуальні. У положеннях іншого підходу науковці розглядають якості характеру відповідно до спрямованості особистості. При цьому зміст спрямованості особистості відображається у ставленні до оточуючих, діяльності, довколишнього середовища і, власне, до себе [16].

Риси характеру, пов'язані зі ставленням до діяльності, знаходять прояв і у стійких інтересах фахівця. При цьому поверховість та нестійкість інтересів часто зумовлені високим рівнем наслідування інших і недостатнім рівнем самостійності, цілісності особистості, тоді як глибина та змістовність інтересів свідчать про цілеспрямованість і наполегливість людини. Особливість характеру полягає в тому, що він відображається або в діяльності, або в міжособистісних стосунках, у ставленні до оточуючої діяльності і людей, проте аналогічні особливості характеру не передбачають схожість інтересів. Фахівці зі схожою спрямованістю можуть прагнути до досягнення цілей принципово різними шляхами і використовувати для цього власні, особливі прийоми і способи. Така відмінність визначає і специфіку характеру особистості, що відображається в конкретній ситуації вибору дії або способу поведінки. З цієї позиції до якостей характеру можна віднести рівень прояву у індивіда мотивації досягнення – його потреби і прагнення досягти успіху. З огляду на це для одних фахівців властивий вибір дій, що забезпечують успіх (прояв ініціативи, суперницька активність, прагнення ризикувати тощо), тоді як для інших більш властиве прагнення лише уникати невдач. Іншим проявом характеру фахівця є його ставлення до оточуючих людей, а саме його чесність, справедливість, товариськість, чуйність тощо [17].

Загальновизнаним є положення, що характер – це один із основних варіантів прояву особистості, тому риси характеру повною мірою можуть розглядатись як якості особистості. Серед таких якостей насамперед вирізняють властивості особистості, які визначають вчинки людини під час вибору цілей діяльності, незалежно від їх рівня складності. Таким чином, як певні характерологічні риси можуть розкриватись раціональність, розважливості чи протилежні їм якості. Так само до структури характеру належать якості, що характеризують дії, спрямовані на досягнення цілей: наполегливість, цілеспрямованість, послідовність та інші або ж протилежні їм як свідчення відсутності характеру. Таким чином, характер зближається не лише з темпераментом, але і з волею фахівця. До складу характеру можуть належати винятково інструментальні якості, що безпосередньо пов'язані з темпераментом, наприклад,

екстраверсія-інтроверсія, спокій-тривожність, стриманість-імпульсивність, переключення-ригідність [18].

Варто висвітлити спрямованість особистості як складну властивість, котра складається із системи спонукань, визначає активність фахівця та його вибірковість відносно діяльності. При цьому залежно від сфери прояву науковці вирізняють декілька видів спрямованості фахівців, що здійснюють професійну діяльність в особливих умовах: морально-етичну, службово-професійну, соціально-політичну та інші. При цьому, діючи відповідно до основної життєвої спрямованості, кожен фахівець керується різними мотивами [17]. Таким чином, спрямованість особистості – це різноаспектна властивість, що включає різні взаємопов'язані між собою компоненти. Спрямованість особистості – це установка, що стали властивостями особистості і відображаються у психологічній формі – домагання, прагнення, бажання, інтерес, нахили, ідеали, світогляд, переконання тощо. При цьому всі форми спрямованості фахівця ґрунтуються на основі системи мотивів діяльності.

Ефективне виконання будь-якої діяльності як необхідної умови потребує таких індивідуальних особливостей фахівця, як здібності. Сучасні наукові підходи до вивчення означеного феномену умовно можна згрупувати в три категорії. Перша категорія розглядає здібності як сукупність усіх можливих психічних процесів і станів. Інші підходи під здібностями розуміють високий рівень розвитку загальних і спеціальних знань, вмінь і навичок, які забезпечують успішне виконання фахівцем різних видів діяльності. Третя категорія наукових підходів виголошує твердження, що здібності неможливо звести до знань, вмінь і навичок, але можна пояснити або забезпечити їх формування швидким набуттям, опануванням, закріпленням і ефективним використанням у практичній діяльності цих знань, вмінь і навичок [16].

Структура здібностей особистості фахівця, який провадить професійну діяльність в особливих умовах, буде не повна, якщо не звернути увагу на такий специфічний різновид здібностей, як прогностичні. Вони умовно об'єднують його здібності до обробки інформації, прийняття рішень на свідомому і надсвідомому рівні. На рівні надсвідомості здійснюється інтуїтивне мислення, коли мисленнєві операції відбуваються поза контролем свідомості, в прихованому, згорнутому вигляді. Рівню свідомості властивий перебіг основних операцій мислення, пов'язаних з обробкою отриманої інформації [19].

Прогностичні здібності фахівця, так само як і адаптивні, пов'язані з функціями саморегуляції і самоконтролю. Важливим показником досконалості особистісної регуляції фахівця, що провадить професійну діяльність в особливих умовах, є його здатність встановлювати потрібну відповідність між часовими проміжками життя: минулим, теперішнім

і майбутнім. Низький рівень розвитку регуляторних можливостей особистості відображається в повній залежності від актуального теперішнього, без урахування минулого досвіду, що перешкоджає передбаченню окремих наслідків подій у майбутньому. Оптимальний рівень розвитку регуляторних можливостей розкривається в здатності свідомо відшукати, аналізувати і враховувати передумови майбутнього, долати обставини теперішнього, що мають стихійний характер, корегувати власні прогнози відповідно до змін і не нехтувати досвідом минулого заради саморозвитку і самоактуалізації [12].

Професійна діяльність в особливих, екстремальних чи надзвичайних умовах характеризується тривалим нервово-психічним та емоційним напруженням фахівця, що зумовлено не лише умовами, а й змістом цієї діяльності. Таким чином, професії означеного профілю передбачають високий рівень фактору ризику, обмежений обсяг інформації і часу для ухвалення рішень, високий рівень відповідальності за виконання професійних обов'язків і непрогнозованість розвитку подій. В особливих умовах роботи під час оцінки ефективності діяльності фахівця важливу роль відіграє особливість структури його особистості. Рівень стресостійкості та адаптивності особистості може забезпечити необхідні копінг-ресурси і поведінкові стратегії, а їх відсутність у структурі особистості може призвести не лише до зниження показників ефективності професійної діяльності, а й до погіршення фізичного й психологічного здоров'я фахівця. Проведений теоретичний аналіз зв'язків і залежностей структури особистості та ефективності професійної діяльності фахівця в особливих умовах відкриває нові перспективи подальшого дослідження проблеми професійної підготовки фахівця означеної сфери. Майбутні наукові розвідки можуть висвітлювати питання розробки корекційних програм й імплементації тренінгових вправ, методик і технік для удосконалення особистісних конструктів фахівця в освітній процес професійної підготовки.

Література:

1. Смирнов Б.А. Психология деятельности в экстремальных ситуациях. Харьков : Изд-во Гуманитарный Центр, 2017. 292 с.
2. Edwards M., Peccei R. Perceived organizational support, organizational identification, and employee outcomes. *Journal of Personnel Psychology*. 2010. № 9. P. 17–26.
3. Маркова А.К. Психология профессионализма. Москва : Международный гуманитарный фонд «Знание», 2016. 308 с.
4. Почебут Л.Г., Чикер В.А. Организационная социальная психология. Санкт-Петербург, 2015. 390 с.
5. Миронец С.М. Негативні психічні стани рятувальників в умовах надзвичайної ситуації. Київ : ТОВ «Видавництво «Консультант», 2018. 232 с.

6. Gautam T., Wagner U. Organizational identification and organizational commitment: Distinct aspects of two related concepts. *Asian Journal of Social Psychology*. 2014. Vol. 7. № 3. P. 301–315.
7. Грибенюк Г. С. Перспективи розроблення психологічних проблем професійної діяльності особистості в екстремальних умовах. *Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. пр. ІП ім. Г.С. Костюка АПН України*. Київ, 2014. Т. VI. Випуск 5. С. 83–91.
8. Забегалина С.В., Белозерова Л.А. Психологический и физиологический стресс в экстремальных ситуациях. *Актуальные проблемы психологии и педагогики: сб. статей междунар. науч.-практ. конф.* Уфа : Аэтерна, 2014. С. 18–21.
9. Хазова С.А. Копинг-ресурсы субъекта: основные направления и перспективы исследования. *Вестник Костромского государственного университета им. Н. А. Некрасова*. 2013. Т. 19. № 5. С. 188–191.
10. Іванова Н.Г. Професійно важливі якості – важлива складова психологічних основ підготовки фахівця. *Науковий вісник МДУ ім. В. О. Сухомлинського : збірник наукових праць / за ред. С.Д. Максименка, Н.О. Євдокимової*. Т. 2. Вип. 5. Миколаїв: МДУ ім. В.О. Сухомлинського, 2010. 346 с. С. 129–132.
11. Іванова Н.Г. Психологічні основи професійної підготовки правоохоронців : поняття та зміст. *Освітньо-наукове забезпечення діяльності правоохоронних органів і військових формувань України*. Хмельницький : НАДПСУ ім. Б. Хмельницького, 2012. С. 72–73.
12. Крайнюк В.М. Психологія стресостійкості особистості. Київ : Ніка-Центр, 2017. 432 с.
13. Калюжний О.С. Психологія особистості військовослужбовця. Харків : ХДТУ, 2014. 38 с.
14. Pacht R. Reflections on perfection. *American Psychologist*. 2014. Vol. 39. P. 386–390.
15. Русалов В.М. О природе темперамента и его месте в сфере индивидуальных свойств человека. *Вопросы психологии*. 2015 № 3. С. 72–78.
16. Бочарова С.П. Особливості професійно-психологічної підготовки у системі навчання фахівців екстремальних професій. *Проблеми екстремальної та кризової психології : збірник наукових праць*. Харків : НУЦЗУ, 2010. Вип. 7. С. 63–69.
17. Sorotzkin B. The quest for perfection: Avoiding guilt or avoiding shame? *Psychotherapy*. 2015. № 22(3). P. 564–571.
18. Злотніков А.Л. Соціально-психологічні детермінанти, що обумовлюють потребу в підвищенні професійної та функціональної надійності військових фахівців. *Проблеми екстремальної та кризової психології : збірник наукових праць*. Харків : НУЦЗУ, 2015. Вип. 7. С. 138–148.
19. Забегалина С.В. Интуитивное мышление и прогностические способности, выявленные в ходе подготовки к деятельности в особых условиях. *Психопедагогика в правоохранительных органах*. Омск : Омская академия МВД России, 2015. № 2. С. 11–15.

Diachkova O. M. Dependence of efficiency of activity in special conditions on the structure of the specialist personality

The data of theoretical analysis of conditions and content of work of specialists of hazardous professions show that the potential threat to life and health, high level of personal responsibility, long excessive physical and psychological stresses related to saving lives, require from them a special combination of personal constructs and psychological qualities.

Among the components of a specialist's ability to pursue professional activity in special conditions, the following are distinguished: high level of general intelligence and personal stability; absence of stress, anxiety and symptoms of psychopathology; advanced system of motivation, developed general and special individual abilities, skills, experience and training. The personality structure is a more personalized characteristic of a specialist, consisting of a system of motivation, relationships and personality tendencies, which can be socially or biologically determined, or be subordinated to the individual characteristics of mental processes. The role of temperament as a set of innate properties, personality orientation, as well as abilities in evaluating the effectiveness of the specialist in special conditions is emphasized.

The efficiency of performance of professional duties correlates not only with the level of general and specialized training of a specialist, but also with a number of non-specific psycho-physiological properties. Among them are the following personal constructs: individual-psychological features, value-motivational sphere, nervous system, mental processes and motor functions, etc. These and other qualities greatly affect, in particular, on the acquisition of professionally necessary skills and efficiency of work in general, so it is only necessary to predict the effectiveness of activity in special conditions, taking into account the whole complex of psychological characteristics of the specialist. The analysis of relationships and dependencies of personality structure and effectiveness of professional activity of a specialist in special conditions opens new prospects for further research of the problem of professional training of a specialist in the specified field.

Key words: hazardous profession, mental health, character, temperament, abilities.